

stimulera dagens kristenhet, tydligast blir detta i avsnitten om fredsarbete och miljö- och rättvisemedvetenhet.

Murray varnar för, och tycks hela tiden försöka gardera sig mot, att projicera sina egna värderingar tillbaka på de historiska anabaptisterna. Trots detta kommer den mer ingående beskrivningen av ”de ursprungliga anabaptisterna” sent i boken, och han föreslår märkligt nog att den som inte är intresserad kan hoppa över detta avsnitt. I det sista kapitlet diskuteras anabaptisternas mer obekväma drag, som till exempel lagiskhet, splittring och separatism, och här tycks boken landa i en nyanserad bild av anabaptismen.

Murrays ambition att göra anabaptismen attraktiv för den nutida läsaren väcker ändå några frågetecken. Ett exempel är att han tycks tona ner frågan om troendedopet. Jag får nästan intrycket av att det är med motvilja som Murray tar upp dopfrågan. Även om han beskriver troendedopet menar han att han hellre vill skriva om anabaptismens övriga värderingar, eftersom ”det är sådana frågor som många attraheras av idag” (s. 100). Han klargör också att de i det nutida anabaptistiska nätverket har varit tveksamma till om troendedopet överhuvudtaget behöver poängteras i dagens kontext. Hans sätt att skriva om detta passar givetvis alla oss nutida, upplysta kristna, med vår ekumeniska medvetenhet. Men här känns det som om dissonansen tenderar att bli för stor gentemot de ursprungliga anabaptisterna, som blev förföljda och i många fall dödade på grund av sin dopsyn. Trots detta ger jag ändå Murray rätt i sin ambition att inte ”förstärka uppfattningen att anabaptismen först och främst uppstod på grund av oenighet om dopet” (s. 100).

Jag blir också något betänksam när Murray diskuterar det kristna lärjungaskapet utifrån termerna *tillhöra*, *tro* och *leva ut*. Han menar att efterföljelsen till Jesus innefattar alla dessa aspekter. Som jag uppfattar resonemanget indikerar han att det kan finnas möjlighet att *tillhöra* även för den som ännu inte *tror* på eller *lever ut* den kristna tron. Här lyckas Murray att utifrån ett anabaptistiskt resonemang skissa på en ekklesiologi som tilltalar oss nutida kristna. Men återigen blir jag tveksam till om denna ekklesiologi verkligen går att förena med de tidiga anabaptisternas baptistiska församlingssyn och församlingstukt.

För den som vill ha en introduktion till anabaptismen och de anabaptistiska nätverk som växer fram i dag, eller som vill ha utmanande läsning om kristet lärjungaskap i en postmodern kontext, är denna bok att rekommendera. Den är skriven med en nyansering och saklighet som ofta saknas i dylik litteratur, och den lyckas i min mening visa på anabaptismens relevans för den nutida kyrkan.

Holger Klintonberg
TM, Marieholmsbruk

George Pattison, *Paul Tillich's Philosophical Theology. A Fifty-Year Reappraisal*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2015. 110 sid.

Även om George Pattison, professor i systematisk teologi vid University of Glasgow, i första hand inte ägnar sig åt att teckna Tillichs biografiska porträtt så ska det nämnas att Tillichs levnadshistoria är av filmiska proportioner. Vid första världskrigets utbrott tar Tillich värvning i tyska armén och blir utplacerad som fältpräst i vad som kom att bli det blodigaste kriget mänskligheten skådat. Tillich genomlever kriget bara för att återvända hem och konfronteras med det faktum att hans fru bär på hans bäste väns barn. Hans motstånd mot naziregimen ett decennium senare kostar honom hans akademiska karriär, och så småningom, medan tid finns, flyr han sitt hemland för en tillvaro i exil på andra sidan Atlanten. Dessa djupt existentiella och fullständigt omstörtande erfarenheter är en fond mot vilken Tillich å ena sidan behöver förstås och tolkas. Å andra sidan står Tillich i en ytterst teoretisk och analytisk filosofisk tradition med Kant och Hegel som förgrundsgestalter. Bakgrunden kastar visst ljus på Tillichs övergripande liberalteologiska projekt att korrelera existentiell teologi mot analytisk-filosofisk systematik. Samtidigt ska det sägas att Tillich inte enkelt låter sig etiketteras. Det korrelerande greppet driver Tillich mot de gränser inom vilka människan existerar. Genom gränserfarenheten låter sig så det som är *bortom* anas, och det är här Tillich slå an den ton som får en postmodern och postmetafysisk teolog som George Pattison att spetsa öronen.

Som undertiteln på boken antyder är Pattisons syfte att kritiskt omvärdera, eller i slutändan, skulle jag säga, uppvärdera Tillich i ljuset av de femtio år som gått sedan hans död. Den för ämnet korta, men koncisa, boken består av fem kapitel där Pattison går från Tillichs filosofiska bakgrund till vad som mynnar ut i en genomgripande teologi. I första kapitlet, med titeln ”God Is Being-Itself”, avhandlar Pattison i huvudsak Tillichs rötter i den tyska idealismen med utgångspunkt i doktorsavhandlingen om F. W. J. Schelling. Schelling influerar Tillich vad gäller frågan om ”Varat” och hur vi kan tänka kring och förstå människans relation till ”Varat”, eller med ett annat ord; Gud. Som existerande står människan i relation till Gud, genom Vilken allt som är finns till. Samtidigt, menar Tillich, präglas människans existens av ett avlägsnande (*estrangement*) från Gud, genom att jag som en fri självbejakande individ, ett subjekt i tillblivelse, i en ändlig och historiskt betingad tillvaro, rör mig bort från mitt gudomliga ursprung. Men även om den för människan nödvändiga självbejakelsen (jämför existentiellismen) verkar implicera ett syndafall så menar Tillich att separationen från Gud aldrig är absolut. Människan står hela tiden i relation till det hon avlägsnar sig från; alltså Gud. Första kapitlet är signifikativt för bokens kompakta och många gånger svårtillgängliga karaktär. Pattison hade genomgående tjänat på en

mer omfattande och djuplodande ansats för att göra Tillich större rättvisa.

I kapitel två, "Revolution", lyfter Pattison fram socialisten och aktivisten Tillich utifrån Tillichs förståelse av *kairos*, eller "den rätta tiden". I enlighet med en inom-tidslig och inom-historisk förståelse av Guds interaktion med människan, och i enlighet med sina egna erfarenheter av första världskriget, nazismen och kalla kriget betonar Tillich att olika tider kräver olika typer av agerande. Historien leder fram till partikulära ögonblick vilka kräver ytterst konkret respons. Det universella och eviga *logos* kan på så sätt göra sig gällande genom ett partikulärt och tidsligt *kairos*. Vad som möjliggör denna transcendering av det inom-världsliga är ytterst sett Kristus. I och genom Kristus manifesteras och uppenbarar sig Gud som en helande kraft genom vilken människan kan ta del av ett nytt sätt att vara – "the new being" (jämför Paulus). Pattison använder sig förtjänstfullt av Tillichs liknelser mellan uppenbarelse genom konst och Gudsuppenbarelsen i Kristus. Konstupplevelsen ger oss för det första en aning om vad Gudsuppenbarelsen handlar om, nämligen en närvaro mot vilken vi kan skönja svar på vår existentiella situation. Men framför allt, menar Tillich, kan konstupplevelsen förstås analogt med, och rikta oss mot, Gudsuppenbarelsen, mot "the new Being", that is, God as the power to bring about the renewal and restoration of human beings' original identity with God, that is, with Being-Itself" (s. 53). Pattison avslutar tredje kapitlet med en kritisk reflektion kring motsägelsen mellan Uppenbarelsen och historien, mellan Varat och tiden. Om Kristus är uppenbarelsen av det absoluta, av evigheten, av "Being-Itself", "how can we, as historically and temporally existing beings, ever really receive revelation of this kind?" (s. 67). I de två avslutande kapitlen, "Love" och "The Shaking of the Foundations", vänder sig Pattison i första hand till teologen Tillich. I Tillichs teologi bryts det ontologiska filosofiska systemet mot livet, mot den levda erfarenheten. När Tillich talar om kärlek till exempel, "he no longer talks in abstract concepts about the ontological constitution of the individual but simply tells the story of a human life in which the power of love was made manifest" (s. 86), skriver Pattison. Pattison avslutar den för honom själv angelägna boken med att låta predikanten Tillich injuta mod och hopp in i en, för Tillich, samtida existentiell förtvivlan – ett tilltal som knappast minskat i aktualitet.

Tidvattnet efter den postmoderna floden drar sig så sakta tillbaka, men Paul Tillich har, vad det verkar, inte svepts med i strömmen. Vad Tillich pekar på, vilket är oerhört spännande, är en teologi som till lika delar influeras av och korreleras mot den analytiska och den kontinentala filosofin. En teologi som söker Gud som den som *är* genom den fenomenologiska erfarenheten, och på så sätt varken ger upp ontologin eller bortser från subjektets historiskt betingade förut-

sättningar och begränsningar. En teologi som, för att tala in i vår tid, ser det universella i det partikulära.

David Wirzén,
Masterstudent, Lund

Gilbert S. Rosenthal (red.), *A Jubilee for All Time. The Copernican Revolution in Jewish-Christian Relations*. Eugene: Pickwick Publications, 2014. 332 sid.

As indicated in the title, the volume is conceived as a memorial to celebrate the golden jubilee of the promulgation of the Second Vatican Council's document which went down in the annals of history as *Nostra Aetate* and soon became a subject of scholarly interest resulting in many following publications on this topic. In the multitude of published works this volume holds a very particular position due to its complexity. It is a collection of 25 articles of diverse length that try to evaluate what this document has accomplished thus far and what the perspectives for future development of Jewish-Christian relations are.

Edited by Gilbert S. Rosenthal, director of the American National Council of Synagogues, the volume reflects postconciliar approaches to the Jewish-Christian relations as seen from North America and Israel. The excellent choice of contributors – most of whom have acted as preeminent actors in the Jewish-Christian dialogue for quite a few decades – guarantees a deep insight into the variety of raised issues, an extensive historical and theological background as well as the multiplicity of perspectives presented. Among the authors there are Jewish and Roman Catholic theologians (Dr. Philip A. Cunningham, Dr. Eugene Fisher, Rabbi Dr. Irving Greenberg, Dr. Elena Procaro-Foley, Rabbi Dr. Byron Sherwin, Rev. Dr. Joseph D. Small, Fr. Dr. Liam Tracey, O.S.M., S.L.D., and Dr. Michael R. Trice), biblical scholars (Rabbi Dr. Michael Cook, Rev. Dr. Alan F. Johnson, and Rabbi Dr. Shira Lander), historians (Rabbi Dr. David Berger), church officials (Rev. Dr. Antonios Kireopoulos and Msgr. Guy A. Massie), experts in Jewish studies and interfaith education (Rabbi Dr. Barry Cytron, Dr. Susanah Heschel, Dr. Edward Kessler, M.B.E., Rabbi Dr. Eugene Korn, Rabbi Dr. Ron Kronish, Rabbi Dr. Gilbert S. Rosenthal (ed.), Rabbi Dr. David Sandmel, and Fr. Dr. Murray Watson) as well as three presidents of the International Council of Christians and Jews (Fr. Dr. John T. Pawlikowski, O.S.M., Rabbi Dr. David Rosen, and Dr. Deborah Weissman) and a Consultant to the Commission for Religious Relations with the Jews in the Pontifical Council for Promoting Christian Unity (Fr. Dr. Lawrence E. Frizzell, S.T.L.).

Facing the complexity of the topic, the reader could easily get lost in the multiplicity of highlighted facets. To avoid such an inconvenience, the volume has been given a very clear structure. It is divided into five